

MATERIAL CULTURES IN PUBLIC ENGAGEMENT

CHAPTER 7 – RE-INVENTING PUBLIC ARCHAEOLOGY IN GREECE

Κεφάλαιο 7ο

Επαναπροσδιορίζοντας τη Δημόσια Αρχαιολογία στην Ελλάδα

Νένα Γαλανίδου

Εισαγωγή

Η αρχαιολογία ανέκαθεν συνάρπαζε το κοινό, με τη σαγηνευτική ένταση που εμπεριέχουν οι ιστοριοποιημένες αναμνήσεις και το πολιτιστικό παρελθόν και με την εκρηκτική αμφισημία των αμφιβολιών και των βεβαιοτήτων της. Η σπουδαία δύναμή της εδράζεται στην υλική υπόσταση των ευρημάτων της, που προέρχονται από την αρχαιότητα, απτά αντικείμενα που ο καθένας μπορεί να εκτιμήσει. Δύναμη που πολλαπλασιάζεται όταν συναντιέται με την υπαρξιακή ανθρώπινη αναζήτηση για την ταυτότητα και τις ρίζες μας. Αυτός είναι ο λόγος που η καρδιά της αρχαιολογίας χτυπούσε πάντα στο παρόν. Οι θεωρητικές αφετηρίες, ερωτήσεις, ορισμοί, ερμηνείες και αφηγήσεις μπορεί να έχουν ως σημείο εκκίνησης το αρχαιολογικό σύμπαν, αλλά στον υπαρκτό κόσμο της οικονομικής σύγκρουσης και του πολιτικού αγώνα φτάνουν πολύ παραπέρα. Σε αυτή τη μελέτη αναφέρομαι στο πώς το κοινό συνδιαλέγεται με το παρελθόν που φέρνει στο φως η αρχαιολογία στην Ελλάδα. Εδώ οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μνημεία είναι πανταχού παρόντα, τόσο με τη φυσική τους ύπαρξη στο επαρχιακό και στο αστικό τοπίο όσο και μεταφορικά, ως συμβολική οντότητα στο πεδίο της ταυτότητας. Διερευνώ την περίπλοκη σχέση μεταξύ των δημόσιων φορέων αρχαιολογίας και κοινού και τις συνθήκες υπό τις οποίες αυτή η σχέση αλλάζει σχήμα και μεταμορφώνεται. Η επίσημη αρχαιολογία στην Ελλάδα προσεγγίζει πατροπαράδοτα την αποστολή της Δημόσιας Αρχαιολογίας ως διάδοση γνώσης, παιδείας και επικοινωνίας, καταγράφοντας εντυπωσιακή παραγωγή σε αυτό το μέτωπο (για παράδειγμα, βλέπε Ελευθερίου et al., Λαγογιάννη-Γεωργακαράκου et al. και Κλωνιζάκη στο παρόν τεύχος: Σουέρεφ 2018). Ο στόχος μου είναι να εξετάσω δύο πρόσφατες πρωτοβουλίες στη Δημόσια Αρχαιολογία που έχουν διαφορετική αφετηρία, που κινητοποιούν την κοινωνία των πολιτών και σφυρηλατούν μια καινοτόμα, συμμετοχική προσέγγιση στην προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς που να μην αποκλείει κανέναν. Επανεξετάζουν τις αλληλεπιδράσεις και τους συσχετισμούς δύναμης μεταξύ του υλικού πολιτισμού του παρελθόντος, των ομάδων και των ατόμων.

Από την Αρχαιολογία και το Κοινό ή Αρχαιολογία για το Κοινό στη Δημόσια Αρχαιολογία

Υπάρχει μια διαδραστική διαδικασία και μια διαλεκτική σχέση μεταξύ του αρχαιολόγου, των αρχαιολογικών μαρτυριών/ευρημάτων και του κοινού, που είναι το σώμα των πολιτών που συγκροτεί τη δημόσια γνώμη (Habermas 1962· Melton 2001). Αυτή η διαδικασία ορίζει και διαμορφώνει τη Δημόσια Αρχαιολογία επιστημονικώς και βιωματικώς, στη βασική της εννοιοποίηση. Σε αυτό το πλαίσιο, η Δημόσια Αρχαιολογία είναι το μέσο διαβίβασης της επιστημονικής έρευνας στο κοινό· η κύρια αποστολή της είναι να λειτουργεί ως μεσάζοντας, κάνοντας την αρχαιολογία οικεία και προσβάσιμη για όλους. Με έναν μαγικό και νομοτελειακό τρόπο, ένα μεγάλο μέρος της αρχαιολογίας ξεφεύγει από την αρχαιολογική ανασκαφή, τα εργαστήρια και τα εξειδικευμένα περιοδικά ή τα εξειδικευμένα συνέδρια, τα φόρουμ όπου παράγεται η επιστήμη της αρχαιολογίας, και αγγίζει τη δημόσια σφαίρα, μέσω της οποίας αναπαράγεται. Η Δημόσια Αρχαιολογία βρίσκεται επίσης σε διαρκή διαλογική σχέση με το πνεύμα της εποχής κι έχει, μάλιστα, κατά καιρούς το προνόμιο να το δημιουργεί. Οι ερμηνείες, οι εμφάσεις, οι αποκρύψεις και οι υπογραμμίσεις που μεταβιβάζουν το νήμα από την αρχαιολογία στη δημόσια σφαίρα και το αντίστροφο συχνά συμπίπτουν με κρίσιμα εθνικά και πολιτικά ζητήματα στην πρώτη γραμμή της κοινής γνώμης. Η Δημόσια Αρχαιολογία είναι λοιπόν ικανή για την ίδρυση ή την υπόσκαψη της συλλογικής μνήμης και ταυτότητας, εθνικής ή τοπικής.

Στις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα έκανε την εμφάνισή του ένα ιδιαίτερο υποπεδίο επιστημονικής εξειδίκευσης, με το δικό του αντικείμενο και τη δική του μεθοδολογία, υπό τον γενικό τίτλο Δημόσια Αρχαιολογία. Η δημοσίευση του McGimsey (1972) ήταν η ιδανική αρχή αυτού που ονομάστηκε, για πρώτη φορά, Δημόσια Αρχαιολογία: μια αρχαιολογία που επιδιώκει την ενεργή δημόσια συμμετοχή στην προστασία των μνημείων και της πολιτιστικής κληρονομιάς, αξιοποιώντας την εκπαίδευση, τη γνώση και τη συμμετοχή. Έκτοτε, οι πνευματικοί καρποί της Δημόσιας Αρχαιολογίας ωρίμασαν σταδιακά με τη μορφή συνεδρίων, μονογραφιών, έντυπων και ψηφιακών περιοδικών, πανεπιστημιακών μαθημάτων, προγραμμάτων σπουδών και διδακτορικών διατριβών.

Τα βασικά ορόσημα σ' αυτή την πορεία, η οποία ξεκίνησε νωρίτερα – στην πραγματικότητα πριν από την επινόηση του όρου – με το πρώτο, έντονα πολιτικοποιημένο, Παγκόσμιο Αρχαιολογικό Συνέδριο (WAC) που διεξήχθη στο Σάουθάμπτον το 1968 (Ucko 1987· Gero 2009), είναι: το θεματικό τεύχος του *European Journal of Archaeology* το 1999, με κύριο άρθρο του Schadla-Hall στο οποίο ορίζει τη Δημόσια Αρχαιολογία «ως περιοχή αρχαιολογικής δραστηριότητας που αλληλεπιδρούσε ή είχε την προοπτική να αλληλεπιδράσει με το κοινό» (1999, 147) και άλλα σχετικά άρθρα· το μεταπτυχιακό μάθημα Δημόσιας Αρχαιολογίας που προσφέρει το Ινστιτούτο Αρχαιολογίας του Πανεπιστημιακού Κολεγίου του Λονδίνου από το 1999· την κυκλοφορία του περιοδικού *Public Archaeology* με κύριο άρθρο του Ascherson (2000)· τον συλλογικό τόμο *Public Archaeology* σε επιμέλεια Merriman (2004a), που προήλθε από σύνοδο του Παγκοσμίου Αρχαιολογικού Συνεδρίου (WAC) το 1999 στο Κέιπ Τάουν· την Ομάδα Εργασίας Δημόσιας Αρχαιολογίας του Ευρωπαϊκού Συνδέσμου Αρχαιολόγων, που θεσπίστηκε το 2013 ως δίκτυο επαγγελματιών για να εργαστούν τόσο στην τελειοποίηση του ορισμού της Δημόσιας

Αρχαιολογίας όσο και στην ανταλλαγή παραδειγμάτων βέλτιστων πρακτικών (Richardson & Almansa-Sánchez 2015)· και την έκδοση των πρακτικών του συνεδρίου *Sharing Archaeology* (Stone & Zhao 2015), όπου η γραφή σε ύφος κατάλληλο για το εκάστοτε διαφορετικό κοινό της αρχαιολογίας εξηγείται επιδέξια περισσότερο ως υποχρέωση παρά ως επιλογή (Stone 2015).

Ο ορισμός της Δημόσιας Αρχαιολογίας διέπεται από μια δημιουργική πολυσημία (δείτε επίσης τη συζήτηση σε Merriman 2004b· Carman 2002). Σύμφωνα με τους Richardson και Almansa-Sánchez, η Δημόσια Αρχαιολογία «μπορεί να οριστεί τόσο ως επιστημονική πρακτική όσο κι ως επιστημονική θέση, που μπορεί να ασκείται μέσω του εκδημοκρατισμού της αρχαιολογικής επικοινωνίας, δραστηριότητας ή διαχείρισης, μέσω της επικοινωνίας με το κοινό, της εμπλοκής του κοινού ή της διατήρησης και της διαχείρισης αρχαιολογικών πηγών για το κοινό όφελος από εθελοντικούς ή θεσμικούς οργανισμούς» (2015, 195). Συνεχίζει λέγοντας ότι ως ομάδα θεωριών, μεθόδων και πρακτικών η Δημόσια Αρχαιολογία εμπνέει και κινητοποιεί όλο το φάσμα της αρχαιολογικής διαδικασίας. Από την άλλη, η αποδοχή της αρχαιολογικής δραστηριότητας από τη δημόσια σφαίρα και η αλληλεπίδρασή τους είναι επίσης αντικείμενα Δημόσιας Αρχαιολογίας. Εν ολίγοις, όπως και στο τάνγκο, στη Δημόσια Αρχαιολογία χρειάζονται δύο. Οι αρχαιολόγοι, ο κόσμος του μουσείου κι όλοι όσοι έχουν έναν ρόλο στη διαδικασία της απόκτησης, ερμηνείας, προστασίας, διατήρησης, αποκατάστασης, έκθεσης και προώθησης των αρχαιολογικών μνημείων είναι αναπόσπαστα και ενεργά συνδεδεμένοι με το κοινό, το οποίο ενστερνίζεται, εσωτερικεύει, υιοθετεί ή απορρίπτει την αρχαιολογία, την εκμεταλλεύεται οικονομικά ή ιδεολογικά, δημιουργεί μύθους και πιστεύω από αυτήν ή απλώς την αποδομεί.

Ένας ευέλικτος προσδιορισμός της Δημόσιας Αρχαιολογίας που επονομάζει την πολυσημία του όρου είναι αυτός της *αρχαιολογίας στη δημόσια σφαίρα*. Εντός αυτού του προσδιορισμού, η Δημόσια Αρχαιολογία ενστερνίζεται και πραγματεύεται ένα ευρύ φάσμα θεμάτων, τα οποία προκύπτουν τόσο εκεί που η αρχαιολογία διατέμνεται με τη δημόσια σφαίρα και εισχωρεί σε αυτήν όσο και όπου διαποτίζεται από αυτήν. Τόσο η δημόσια σφαίρα όσο και η αρχαιολογία έχουν ακριβές πλαίσιο και ιστορικό χαρακτηρισμό.

Πέρα από τον βασικό της ορισμό, η Δημόσια Αρχαιολογία έχει λάβει πολλές εναλλακτικές και, κατά καιρούς, συμπληρωματικές μεταχειρίσεις. Ο Merriman (2004b) αναγνωρίζει δύο μοντέλα. Το *ελλειμματικό μοντέλο* τονίζει τη σπουδαιότητα των ειδικών για την ενθάρρυνση καλύτερης κατανόησης από το κοινό της επιστήμης της αρχαιολογίας, τόσο για την οικονομική της αξία όσο και για τα οφέλη που προσφέρει στους πολίτες. Αυτό το μοντέλο αναγνωρίζει τη σπουδαιότητα της μεσολάβησης, όπου η αρχαιολογία συναντά τη δημόσια σφαίρα, καθώς και την ανάγκη του κοινού να κατανοήσει ορισμένες ουσιαστικές αξίες και αρχές της αρχαιολογίας. Το *μοντέλο των πολλαπλών προοπτικών* προτείνει ότι τα αρχαιολογικά ευρήματα θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν από τους αρχαιολόγους για να συνδιαλεχθούν με το κοινό, με απώτατο στόχο να εμπλουτιστεί η ζωή των ανθρώπων για να διεγερθούν οι σκέψεις, τα συναισθήματα και η δημιουργικότητα.

Ο Holtorf, στο εμπειριστατωμένο του έργο *Archaeology is a Brand* (2007), αναλύει τη σχέση μεταξύ επιστήμης και κοινωνίας και αναγνωρίζει τρεις ανταγωνιστικούς, ωστόσο όχι αμοιβαίως αποκλειόμενους τρόπους προσέγγισης της Δημόσιας Αρχαιολογίας, που στην ουσία πηγάζουν από διαφορετικές πολιτικές φιλοσοφίες. Το *εκπαιδευτικό μοντέλο* αξιώνει ότι οι αρχαιολόγοι πρέπει να βοηθήσουν να εξοικειωθεί το κοινό τόσο με το παρελθόν όσο και με το επάγγελμα του αρχαιολόγου, με τους ίδιους όρους όπως και οι ίδιοι οι αρχαιολόγοι. Είναι μια ελιτιστική προσέγγιση που εκχωρεί το μονοπώλιο της αλήθειας αποκλειστικά στην επιστημονική πλευρά. Το *μοντέλο των δημοσίων σχέσεων* αξιώνει ότι μια αύξηση της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής υποστήριξης για τους επαγγελματίες αρχαιολόγους θα επίκειται μόνο αν οι αρχαιολόγοι βελτιώσουν τη δημόσια εικόνα των ερευνητικών τους δραστηριοτήτων. Η (αρχαιολογική) επιστήμη είναι ανάμεσα στους πολλούς παίκτες στη δημόσια αρένα και η παρουσία και η αυθεντία της μπορεί να εδραιωθεί μόνο μέσω ενοποιημένης αλληλεπίδρασης και διαλόγου με το κοινό. Στον αντίθετο πόλο αυτών των δύο μοντέλων, που αντιμετωπίζουν το κοινό ως παθητικό αποδέκτη αρχαιολογικών επιτευγμάτων, το *δημοκρατικό μοντέλο* συμβαδίζει με μια ανοιχτή και δημοκρατική επιστήμη που εργάζεται προς την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης που έχει η κοινωνία προς αυτήν. Αυτό το μοντέλο υποδηλώνει ότι όλοι, ανεξαρτήτου μόρφωσης, επαγγέλματος ή εκπαίδευσης, μπορούν να εξελίξουν τον ενθουσιασμό και το ενδιαφέρον τους στην αρχαιολογία. Η αρχαιολογία πρέπει να πάψει να συμπεριφέρεται ως φύλακας του παρελθόντος αλλά και να μη χρίζει εαυτόν ως τη μόνη αρχή που επιτρέπεται να κάνει σχέδια για ό,τι αφορά τον υλικό πολιτισμό του παρελθόντος. Αντ' αυτού, πρέπει να συνδιαλεχθεί με τον λαό, ντόπιο ή αυτόχθονα, για τη συλλογική συνεργασία στη διαχείριση της κληρονομιάς ή στα αρχαιολογικά έργα (Broadbent 2004· Holtorf 2007, 119-21). Αυτό το μοντέλο αντιμετωπίζει τους μη επιστήμονες ως πιθανούς ενεργούς συμμετέχοντες στη διαδικασία και την ερμηνεία της αρχαιολογίας και βασίζεται στους κανόνες της δημοκρατίας για να λειτουργεί ως στρατηγική άμβλυνσης των προβλημάτων. Τα δύο πρώτα μοντέλα προσεγγίζουν το κοινό ως λαό, αδαή και ανίκανο για εύλογες κρίσεις σχετικά με την επιστήμη και την πραγματικότητα χωρίς αρχαιολογική μεσολάβηση, ενώ το τρίτο μοντέλο προσεγγίζει το κοινό ως πολίτες, με την κριτική ικανότητα να κρίνουν με ωριμότητα κι έτσι να αποτελέσουν μέρος της αρχαιολογικής μεσολάβησης.

Η Ελληνική Εμπειρία της Ενασχόλησης του Κοινού με τον Αρχαιολογικό Κόσμο

Η επίσημη αρχαιολογία στην Ελλάδα αποτελεί μέρος του δημόσιου τομέα και βασίζεται σε δύο πυλώνες: 1. στην Αρχαιολογική Υπηρεσία (ΑΥ) και 2. σε ακαδημαϊκούς και ερευνητές που εργάζονται σε πανεπιστήμια και ερευνητικά ινστιτούτα. Η πρώτη είναι το διορισμένο από το κράτος διοικητικό σώμα, επικεφαλής της διοίκησης αρχαιολογικής κληρονομιάς (έρευνα, συντήρηση, αποκατάσταση, προστασία, έκθεση και προώθηση). Με έτος ίδρυσης το 1833, αρχικώς αποτελούσε μέλος του Υπουργείου επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως για την ανασκαφή και συντήρηση ευρημάτων και για την αποτροπή της παράνομης εξαγωγής αρχαιοτήτων (Κόκκου 1977· Μπίχτα 2008, 23). Σήμερα λειτουργεί σε

περιφερειακό και εθνικό επίπεδο υπό το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. Ο δεύτερος πυλώνας αποτελείται από τους υπαλλήλους του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων. Είναι υπεύθυνοι για τη διδασκαλία της Αρχαιολογίας, την παροχή εμπειρογνωμοσύνης σε κρατικές επιτροπές, τη διεξαγωγή έρευνας και, κατά διαστήματα, την εκπαίδευση επαγγελματιών τουριστικών ξεναγών (Γαλανίδου 2012). Το 2012-14 αποτελούσαν το εν δέκατον των συνολικών εργαζομένων της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας (https://www.discovering-archaeologists.eu/national_reports, Πίνακας 1).

Η θέσπιση νόμων που ρυθμίζουν τη σχέση της αρχαιολογίας με την κοινωνική και οικονομική διαδικασία και την ενσωμάτωσή της σε αυτές, με βάση την προστασία των μνημείων και της πολιτιστικής κληρονομιάς, έχει παίξει καταλυτικό ρόλο στην ενσωμάτωση της αρχαιολογίας στη δημόσια σφαίρα. Στην Ελλάδα, από το 1830 κιόλας, η Διοικητική Εγκύκλιος 953 που συνέταξε ο Ανδρέας Μουστοξύδης (Κόκκου 1977· Χαραλαμπίδης 2008) και λίγο νωρίτερα ή αργότερα σε άλλες χώρες (π.χ. το 1802 στην Ιταλία και το 1882 στο ΗΒ) εξέφραζε την απαίτηση καταρτισμένων και μορφωμένων νομοθετών ότι πρέπει να σεβόμαστε και να προστατεύουμε τις αρχαιότητες από ζημιές, καταστροφή και λεηλασία ώστε να τις παραδώσουμε στις μελλοντικές γενιές. Σχεδόν δύο αιώνες αργότερα, η επίσημη αρχαιολογία στην Ελλάδα είναι πλέον εφοδιασμένη με συνταγματικό και νομικό πλαίσιο που αναπτύσσει απερίφραστα την αποστολή και τη λειτουργία της. Η αρχαιολογική νομοθεσία του 2002 κατατάσσει την εργασία στο πεδίο ως ή «διασωστική» ή «συστηματική». Η διασωστική εργασία μπορεί να διεξαχθεί μόνο από τους υπαλλήλους της ΑΥ. Η συστηματική εργασία συνιστά μακροπρόθεσμα έργα μεγάλης κλίμακας, τα οποία, εκτός από τους αρχαιολόγους που δουλεύουν στην ΑΥ, μπορούν επίσης να διεξαχθούν από Έλληνες και ξένους ακαδημαϊκούς ή ερευνητές – οι τελευταίοι υπό τον όρο ότι συνδέονται με μία από τις ξένες αρχαιολογικές σχολές που λειτουργούν στην Ελλάδα και μόνο υπό την επίβλεψη της ΑΥ. Το κράτος είναι υπεύθυνο για την αρχαιολογική κληρονομιά και κάθε αρχαιολογική δραστηριότητα, ασχέτως ποιος τη διευθύνει ή τη χρηματοδοτεί, απαιτεί την άδεια του Υπουργού Πολιτισμού.

Οι αρχές του 20ού αιώνα έγιναν μάρτυρες μιας υψίστης σημασίας απόπειρας εννοιολογικού και ιδεολογικού ορισμού του κανόνα της αρχαιολογίας στην Ελλάδα και της βελτίωσης των προτεραιοτήτων της. Το Διεθνές Αρχαιολογικό Συνέδριο που διεξήχθη στην Αθήνα το 1905 ήταν ορόσημο αυτής της διαδικασίας (Αλεξανδρή 2008). Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960 η επίσημη αρχαιολογία είχε θεσπιστεί ως αρχή για να ορίσει τους κανόνες της ανασκαφής, επιμέλειας και προστασίας των αρχαιοτήτων στην Ελλάδα. Οι θεσμικοί της μηχανισμοί δημιούργησαν ένα πεδίο προστατευόμενης αυθεντίας, ένα συμβολικό και φυσικό όριο για την αποδοχή του αρχαιολογικού παρελθόντος και για την πρόσβαση σε αυτό. Η χωρική οριοθέτηση και η περιγραφή των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων ή οι μουσειακές προθήκες που επέτρεπαν στους επισκέπτες οπτική μόνο επαφή με τα εκθέματα, υπηρετούσαν την πιστοποίηση, την προστασία και την έκθεση των αρχαιοτήτων. Καθιστώντας ορατά τα υπολείμματα του παρελθόντος, υπογράμμιζαν τη σπουδαιότητά τους στο παρόν, μέσα από το φίλτρο του έμπειρου ματιού. Η επίβλεψη της συνάντησης του πολίτη με το παρελθόν επιτεύχθηκε

με διάφορα μέσα. Χαρακτηριστικό αυτού είναι η τυπική παράγραφος που κλείνει κάθε αρχαιολογική άδεια διεξαγωγής συστηματικής έρευνας: «Για να ανακοινωθούν τα αποτελέσματα έρευνας στα ΜΜΕ ή στο διαδίκτυο, πρέπει να έχουν παραδοθεί γραπτές πληροφορίες στην Εφορεία Αρχαιοτήτων και στη Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, συνοδευόμενες από ενδεικτικό οπτικό υλικό».

Τα τελευταία 30 χρόνια του 20ού αιώνα, καθώς η αστική και τουριστική ανάπτυξη, σε συνδυασμό με μεγάλης κλίμακας κρατικά και ιδιωτικά κατασκευαστικά έργα, ασκούσαν τεράστια πίεση στη φυσική και αρχαιολογική κληρονομιά της Ελλάδας, οι έννοιες «αρχής» και «αυθεντίας» έφτασαν στην κορύφωσή τους. Το 1971 συστάθηκε το Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών, από τη Γενική Διεύθυνση Πολιτιστικών Υποθέσεων και τη Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Αναστηλώσεων (<https://www.culture.gr/el/ministry/SitePages/history.aspx>). Το νομικό πλαίσιο που εκχωρεί στην ΑΥ την επιστημονική αυθεντία να ορίζει και να προστατεύει αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία, μαζί με την εξακολούθηση και την αναπαραγωγή μιας αυστηρά ιεραρχικής δημόσιας διοίκησης, επέτρεψε στην ΑΥ να εκπληρώσει την πρωταρχική της αποστολή και, ως παράπλευρο όφελος, να σώσει επίσης το φυσικό περιβάλλον των αρχαιολογικών χώρων. Ωστόσο, αποξένωσε πολλούς πιθανούς συνεργάτες, όχι μόνο από άλλους κλάδους του δημόσιου τομέα αλλά και του ιδιωτικού και πολιτικού τομέα. Παράλληλα, καθώς θεσπίζονταν δημοκρατικοί κανόνες διακυβέρνησης και στη δημόσια σκηνή εισάγονταν περισσότεροι μέτοχοι, υπολογίστηκαν κυρίως αφηγήσεις για το παρελθόν που προέκυπταν στο πλαίσιο της επίσημης αρχαιολογίας, εν αντιθέσει με ντόπιες, αυτόχθονες, συλλογικές, τουριστικές, εμπορικές ή λογοτεχνικές αφηγήσεις για το ίδιο παρελθόν¹.

Η αρχαιολογία στην Ελλάδα μένει, ουσιαστικά, ένα κλειστό επάγγελμα όπου υπάρχει έλλειψη, για λόγους πολιτικής κηδεμονίας, σταθερής εισροής επιστημόνων που έχουν επιλεχθεί με ενιαία κριτήρια (https://www.discovering-archaeologists.eu/national_reports). Η υποστελέχωση είχε καταστροφικές επιπτώσεις στην ταχεία διαχείριση των περιπτώσεων πολιτών και της αποτελεσματικής προστασίας των μνημείων. Ο διαχωρισμός της ΑΥ σε δύο διαφορετικές τοπικές Εφορείες (Εφορεία Αρχαιοτήτων και Εφορεία Νεοτέρων Μνημείων) σημαίνει ότι σε ορισμένες περιπτώσεις οι πολίτες απαιτείται να υπομείνουν τις ίδιες γραφειοκρατικές δοκιμασίες δύο φορές στην προσπάθειά τους, για παράδειγμα, να λάβουν άδεια κατεδάφισης αν το κτήριο, ή τα χαλάσματά του, βρίσκονται πάνω σε βυζαντινό μνημείο αλλά και σε μνημείο του 19ου αιώνα. Το αποτέλεσμα είναι το κοινό να φοβάται, συχνά, την αρχαιολογία. Για πολλούς Έλληνες η αρχαιολογία είναι συνώνυμη με γραφειοκρατικές δυσκολίες και καθυστερήσεις στην καθημερινότητα, παρά όσα έχουν μάθει στο σχολείο ή παρά τα υπέροχα ευρήματα που προβάλλονται κατά καιρούς από τα ΜΜΕ.

Στην αυγή του 21^{ου} αιώνα υπήρχε μεγάλο χάσμα στο σημείο συνάντησης της αρχαιολογικής επιστήμης με το κοινό. Αυτό οφειλόταν στο ιστορικό ρήγμα μεταξύ της επίσημης αρχαιολογίας και οποιουδήποτε εκτός αυτής. Οι εμφανείς πιέσεις σε αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία, τόσο από πολιτικο-οικονομικούς παράγοντες όσο και από απλούς πολίτες, υπό τη βολική επίφαση της δημόσιας ανάπτυξης ή της προσωπικής ευημερίας, είχε μετατρέψει τους αρχαιολόγους σε

σωτήρες αρχαιολογικών χώρων και μνημείων και εχθρούς του λαού. Αυτός ο ηρωισμός, όμως, εν μέσω κρίσης αξιών είχε ένα κόστος. Στην προσπάθειά της να υπερασπιστεί εαυτόν, η ΑΥ είχε εγείρει τείχη εσωστρέφειας. Ο κίνδυνος καταστροφής μνημείων είχε πυροδοτήσει την εξίσου επικίνδυνη στάση κτήσης των μνημείωνⁱⁱ. Μέσω αυτής της στάσης η ΑΥ διασφάλισε τον ιδεολογικό και ηθικό μηχανισμό για να παράγει και να αναπαραχθεί και για να διατηρήσει το κύρος της. Υπέστη, ωστόσο, κοινωνικό εξοστρακισμό. Αυτός ο εξοστρακισμός μπορεί να γίνει αντιληπτός ως το υπέρτατο αμυντικό όπλο ενάντια σε μια κοινωνία που επιθυμεί με απληστία να καταπατήσει τους κανόνες στο όνομα της ανάπτυξης, συλλογικής και ατομικής.

Αυτή η ρήξη ανάμεσα στην επίσημη αρχαιολογία και στο κοινό δεν έχει ξεφύγει από τον μεγεθυντικό φακό των Κωνσταντίου (2003), Λαμπρινουδάκη (2008) και Θέμελη (2015), που διατυπώνουν ένα μη συμβατικό όραμα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Αυτοί οι τρεις πολύτιμοι τόμοι συλλογικών εκθέσεων εμπεριέχουν πλούτο ιδεών, πρωτοβουλιών και νομοθετικών αλλαγών που απαιτούνται ώστε να καταρριφθεί το τείχος το οποίο διαχωρίζει την αρχαιολογία από τους μετόχους της. Δεν είναι σύμπτωση ότι και οι τρεις συντάκτες απευθύνονταν αρχικά στο ευρύτερο κοινό, όχι μόνο στους συναδέλφους τους, δημοσιεύοντας το έργο τους σε περιοδικά και εφημερίδες ή κάνοντας προφορικές παρουσιάσεις.

Η κυρίαρχη εικόνα για τη Δημόσια Αρχαιολογία στην Ελλάδα ήταν ότι επιφορτίζεται μόνο με τη διαβίβαση στο κοινό της επιστημονικής και εμπειρικής γνώσης που αποκτήθηκε κατά την αρχαιολογική εργασία, από τον ειδικό στον μη ειδικό. Ενώ μεμονωμένοι αρχαιολόγοι της ΑΥ συνεργάστηκαν με το κοινό για την εκπλήρωση των στόχων της αρχαιολογίας, η ατζέντα της Δημόσιας Αρχαιολογίας αναγνωρίστηκε ως διάδοση γνώσεων· αυτό ήταν το *raison d'être* των εκθέσεων και των εκπαιδευτικών προγραμμάτων των αρχαιολογικών μουσείων. Αυτή η προσέγγιση ταιριάζει με το ελλειμματικό μοντέλο του Merriman (2004) ή το εκπαιδευτικό μοντέλο και το μοντέλο των δημοσίων σχέσεων του Holtorf (2007).

Δημόσια Αρχαιολογία στα Ελληνικά Πανεπιστήμια

Η Δημόσια Αρχαιολογία έχει επίσης παραμείνει χαμηλά στη λίστα των εκπαιδευτικών και ερευνητικών προτεραιοτήτων των ελληνικών πανεπιστημίων, όπου διδάσκεται και αναπαράγεται η Αρχαιολογία. Παρόλο που διδάσκεται ως σεμινάριο κι ως μάθημα στο πανεπιστήμιο Κρήτης, η Δημόσια Αρχαιολογία μοιάζει ακόμα, με την πρώτη ματιά, να είναι εκτός των μαθημάτων κορμού των άλλων τριών Τμημάτων Ιστορίας και Αρχαιολογίας, τα οποία φέρουν το κύριο βάρος της αρχαιολογικής εκπαίδευσης εντός των Φιλοσοφικών Σχολών. Σε αυτά τα τμήματα η χρονολογική ταξινόμηση σε Προϊστορική, Κλασική και Βυζαντινή Αρχαιολογία και το βάρος στα μνημεία και τα τεχνουργήματα σχηματίζουν τη ραχοκοκαλιά των σπουδών Αρχαιολογίας, που συμπληρώνονται από διαλέξεις στην Ιστορία, την Ιστορία της Τέχνης και τη Λογοτεχνία. Τα αιτήματα για ανανέωση και μεταρρύθμιση του προγράμματος σπουδών Αρχαιολογίας άρχισαν να εκφράζονται ντροπαλά μόλις τα τελευταία χρόνια, με την εξαγγελία νέων, εξειδικευμένων

θεματικά θέσεων προσωπικού διδασκαλίας και έρευνας. Προσφέρονται μαθήματα Μουσειολογίας, που περιορίζονται σε γόνιμες συνεργασίες, π.χ. μεταξύ Αρχαιολογίας, Αρχιτεκτονικής και Πολιτιστικής Διαχείρισης, αλλά μόνο στο πλαίσιο διατμηματικών και διαπανεπιστημιακών μεταπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών. Πέρα από τις Φιλοσοφικές σχολές, αν συμπεριλάβουμε στη συζήτησή μας τις τρεις νέες σχολές στην υπηρεσία της Αρχαιολογίας – στα Πανεπιστήμια Θεσσαλίας, Πελοποννήσου και Αιγαίου – παρατηρούμε ότι προσφέρονται σημαντικά διαφορετικά προγράμματα σπουδών Αρχαιολογίας σε σύγκριση με αυτά των Φιλοσοφικών Σχολών. Οι σπουδαστές διδάσκονται, μεταξύ άλλων, Μουσειολογία και Πολιτιστική Διαχείριση. Η εποχή είναι πλέον ώριμη για να γίνει η Δημόσια Αρχαιολογία οργανικό κομμάτι της αρχαιολογικής εκπαίδευσης σε προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών. Οι αρχαιολόγοι, ανταποκρινόμενοι στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα της σύγχρονης κοινωνίας, πρέπει να διδάσκονται για τη Δημόσια Αρχαιολογία συστηματικά και συντονισμένα, αφομοιώνοντας στοιχεία της διεθνούς και της ελληνικής εμπειρίας. Δεν μπορούμε να περιμένουμε να αλλάξει η στάση των επαγγελματιών απέναντι στη Δημόσια Αρχαιολογία αν δεν στρώσουμε τον δρόμο γι' αυτή την αλλαγή, ξεκινώντας από την εκπαίδευση στην Αρχαιολογία.

Το 2013 η κυκλοφορία μιας σειράς από τις Εκδόσεις Καλειδοσκόπιο στην Αθήνα, που σκοπό είχε να οριοθετήσει τη Δημόσια Αρχαιολογία στην ελληνική γλώσσα, ήταν μια ακαδημαϊκή πρωτοβουλία εναρμονισμένη με την ευρύτερη προσπάθεια να έρθει η αρχαιολογική κοινότητα σε επαφή με το πολύπλευρο και πολυλειτουργικό κοινό της, παραμένοντας εναρμονισμένη με τις διεθνείς προσπάθειες παροχής συστηματικής επιστημονικής προσέγγισης σε όλα τα στοιχεία που συνθέτουν τη Δημόσια Αρχαιολογία. Οι επιμελητές σκοπεύουν να παρουσιάσουν πρωτότυπες μελέτες Ελλήνων και διεθνών συντακτών για τη σύγκλιση και τον διάλογο μεταξύ της αρχαιολογίας και των μη ειδικών. Ελπίζουμε η σειρά να αποτελέσει ενεργό μέλος της ελληνικής συμβολής στην καλλιέργεια της Δημόσιας Αρχαιολογίας και εκπαιδευτικό εργαλείο για τη Δημόσια Αρχαιολογία στα ελληνικά πανεπιστήμιαⁱⁱⁱ.

Επαναπροσδιορίζοντας τη Δημόσια Αρχαιολογία

Επί σχεδόν δύο αιώνες το καθήκον της διαχείρισης και της προστασίας αρχαιολογικών χώρων και μνημείων έχει αναλάβει ο ελληνικός δημόσιος τομέας μέσω της οριοθέτησης και της παρακολούθησης του αρχαιολογικού παρελθόντος. Μια τέτοια προσέγγιση μόνο οφέλη συνεπάγεται από την ανάμιξη και τη βοήθεια κοινών ανθρώπων και μετόχων. Πολλές διαφορετικές φωνές, τόσο εντός των κύκλων της επίσημης αρχαιολογίας όσο και εκτός της, επιχειρηματολογούν για την αναθεώρηση του οδικού χάρτη της προστασίας της αρχαιολογικής κληρονομιάς. Για να το θέσουμε απλά, η εξουσιοδότηση των πολιτών ανακλύπτει ως επιπλέον εργαλείο για την ενίσχυση της παρακολούθησης. Σε αυτό το μέρος εξετάζω δύο πρόσφατες πρωτοβουλίες που έχουν ξεπηδήσει από τον ακαδημαϊκό κόσμο και τον τομέα του δημοσίου για να εκφράσουν μια νέα προσέγγιση της αρχαιολογίας στη δημόσια σφαίρα.

Η πρώτη πρωτοβουλία μεταδίδει τη σημασία εξουσιοδότησης μιας τοπικής κοινωνίας να ασχοληθεί με την παλαιολιθική της κληρονομιά. Κάθε καλοκαίρι από το 2012 το Πανεπιστήμιο Κρήτης διενεργεί συστηματικές ανασκαφές στον 500.000 ετών αρχαιολογικό χώρο στο Λισβόρι, στη θέση Ροδαφνίδια Λέσβου. Είναι ο πρώτος αρχαιολογικός χώρος Αρχαιότερης Παλαιολιθικής Περιόδου στην Ελλάδα που απέδωσε αδιάσειστα στοιχεία για την παρουσία ανθρώπου που χρησιμοποιούσε την Αχελαία τεχνολογία της εποχής (Γαλανίδου et al. 2013·2016). Βρίσκεται στην αιχμηρή προβολή ενός χαμηλού λόφου, όπου εκτείνεται ένας μεγάλος ελαιώνας, κατανεμημένος σε διάφορους ιδιοκτήτες. Ο αρχαιολογικός χώρος είναι εκτεταμένος και η ομάδα πήρε τη συνειδητή απόφαση να εξερευνήσει διάφορα τμήματά του σκάβοντας μόνο στα σημεία όπου έχουν δώσει την έγκρισή τους οι ιδιοκτήτες. Η συγκατάθεση των πολιτών για την ανασκαφή κρίνεται ως προϋπόθεση για την έρευνα. Έτσι, έχει γίνει μελέτη σε 35 αρχαιολογικά αναχώματα στις 21 ιδιοκτησίες ατόμων που διαμένουν σε κοντινά χωριά. Στο τέλος κάθε ανασκαφικής περιόδου επιχωμάτουμε τα αναχώματα και επιστρέφουμε τα χωράφια στους ιδιοκτήτες τους για να συνεχίσουν τις αγροτικές τους δραστηριότητες. Η αρχαιολογική εργασία έχει ενσωματωθεί στον ετήσιο κύκλο της ζωής του χωριού. Η ανασκαφή και η επιφανειακή αποτύπωση λαμβάνουν χώρα στο ίδιο ακριβώς μέρος όπου διενεργούνται και αγροτικές εργασίες, συμπληρώνοντας, αντί να αντικαθιστούν, το ένα σκέλος το άλλο. Όταν ξεκίνησε η έρευνα το 2012, η ομάδα αντιμετώπισε ανάμικτα συναισθήματα εχθρότητας ή αδιαφορίας από τους ντόπιους. Ο ερευνητικός σκοπός και οι ερευνητικές απαιτήσεις του έργου ήταν αδιάφοροι στη μικρή και γηραιή αγροτική κοινότητα. Ο ελληνικός λαός βλέπει στην αρχαιολογία μια υπονομευτική στάση έχει τον φόβο απώλειας ή παγώματος της ιδιοκτησίας του, και το έργο διενεργούταν από άτομα που δεν ήταν ντόπιοι, ήταν μέλη ενός απομακρυσμένου πανεπιστημίου. Με την πάροδο των χρόνων, η συμπεριληπτική προσέγγιση της ομάδας απέναντι στην κοινότητα απάντησε σε αυτές τις επιφυλάξεις και επέφερε αξιοσημείωτη μεταβολή προς μια διαφορετική συμπεριφορά.

Το δημόσιο πρόγραμμα εγκολπώνεται τους χωρικούς, τους κοντινούς γείτονες και τους νησιώτες, τόσο αυτούς που διαμένουν στη Λέσβο όσο κι αυτούς που μένουν στην Αθήνα, και δομείται σε δύο φάσεις. Κατά τη διάρκεια κάθε περιόδου ανασκαφών, πολίτες από κάθε ηλικία και υπόβαθρο – από μαθητές μέχρι ντόπιους ψαράδες, γιατρούς, τουρίστες ή κληρικούς (Εικ. 7.1)¹ – ενθαρρύνονται να επισκεφτούν την ανασκαφή και, όποτε είναι εφικτό, να συμμετάσχουν σε αυτήν, υπό την επίβλεψη ενός έμπειρου μέλους της ομάδας. Ο πρόεδρος του κοινοτικού συμβουλίου ενθαρρύνεται σε καθημερινή παρουσία στα αναχώματα για να επιβλέπει την πρόοδο των εργασιών και να βοηθά στη μεταφορά ή τη διατήρηση του εξοπλισμού ανασκαφής, δεδομένου ότι η ομάδα ανασκαφής αποτελείται αποκλειστικά από αρχαιολόγους και σπουδαστές και δεν απασχολεί καθόλου εργάτες. Κάθε βράδυ το αρχαιολογικό εργαστήριο, που στεγάζεται στο τοπικό δημοτικό σχολείο, είναι ανοιχτό σε οποιονδήποτε ενδιαφέρεται να δει τους καρπούς της ημέρας, βοηθώντας στο πλύσιμο των ευρημάτων ή κάνοντας απλώς μια φιλική συζήτηση. Όσοι έρχονται στο εργαστήριο αποκτούν πρακτική εμπειρία των παλαιολιθικών τεχνουργημάτων

---

¹ Εικόνα 7.1: Ο κλήρος της Λέσβου αναπτύσσει σχέσεις με την παλαιολιθική κληρονομιά και με το συνεργείο ανασκαφών του Πανεπιστημίου Κρήτης στο ανάχωμα του Λισβορίου-Ροδαφνιδίων το καλοκαίρι του 2015 (φωτογραφία: Νένα Γαλανίδου/Πανεπιστήμιο Κρήτης).

και ενθαρρύνονται να φέρνουν αντικείμενα που βρίσκουν στα χωράφια κατά την απουσία της αρχαιολογικής ομάδας. Κάθε φορά που η ομάδα επιστρέφει στο Λισβόρι, λίθινα αντικείμενα με πιθανή αρχαιολογική αξία, τα οποία έχουν συλλέξει οι ντόπιοι, υποβάλλονται για αξιολόγηση. Για όσα από αυτά αποδεικνύεται ότι είναι τεχνουργήματα και όχι απλές πέτρες, οι πολίτες επαινούνται και μαθαίνουν περεταίρω πληροφορίες για τα ευρήματά τους. Με αυτόν τον τρόπο γίνονται ενεργοί συμμετέχοντες της αρχαιολογικής ανακάλυψης και παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για άγνωστους αρχαιολογικούς χώρους. Πριν από το κλείσιμο των αναχωμάτων γίνεται μια ετήσια ανοιχτή συνάντηση με την τοπική κοινότητα για να μοιραστούμε τα αποτελέσματα της έρευνας και να απαντήσουμε σε ερωτήσεις (Εικ. 7.2)². Αυτή είναι μια εκδήλωση που ενώνει τις διαφορετικές φυλετικές και ηλικιακές ομάδες της κοινότητας, των οποίων οι δημόσιος χώρος διαφοροποιείται χωρικά. Αυτές οι συναντήσεις λειτουργούν ως κοινωνική και πολιτιστική πλατφόρμα και για τις δύο πλευρές, αρχαιολόγους και ντόπιους, για την ανταλλαγή απόψεων και συναισθημάτων, (sensu Fan 2015, 186) την εξομάλυνση των εντάσεων και των αντιπαραθέσεων, την ανοιχτή συζήτηση προβλημάτων που βίωσε η ομάδα και τον σχεδιασμό στρατηγικών για την εύρεση πόρων ή για την επικοινωνία.

Έπειτα από την ολοκλήρωση των επιτόπιων εργασιών, το νήμα επικοινωνίας συντηρείται μέσω δελτίων τύπου στον τοπικό και εθνικό τύπο, παρουσιάσεις TEDx, ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές συνεντεύξεις και προφορικές παρουσιάσεις σχετικά με τα ευρήματα σε συναντήσεις της Ένωσης Λέσβου στην Αθήνα. Τα αρχαιότερα μέλη της ομάδας μοιράζονται τις αρχές της επιστήμης τους, καθώς και τις αβεβαιότητες και τις δυσκολίες που συναντούν κατά την έρευνα στο πεδίο. Τα μέλη της κοινότητας ανταποκρίνονται λαμβάνοντας ενεργό ρόλο σε αυτό το αρχαιολογικό ταξίδι, αντιμετωπίζοντας τα ευρήματα ως μέρος της δικής τους ταυτότητας και κληρονομιάς. Μοιράζονται πλέον με την αρχαιολογική ομάδα την ανθρωποκεντρική και την οικουμενική θεώρηση του παρελθόντος που αποκάλυψε η παλαιολιθική αρχαιολογία (Γαλανίδου 2008). Φαντάζονται συχνά τους χειροπελέκεις ως τα έξυπνα κινητά του προϊστορικού ανθρώπου, εργαλεία πολλαπλών χρήσεων που χωρούν στην παλάμη και εμπεριέχουν τα τεχνολογικά επιτεύγματα 500.000 χρόνων πριν. Η αρχαιολογική αφήγηση για τις παλαιολιθικές διασπορές στη Λέσβο είναι επίσης ένα μέσο σύνδεσης του παρελθόντος με το παρόν. Τα πρόσφατα χρόνια, λόγω της εγγύτητας με την ακτή της Ανατολίας, η Λέσβος έχει αναλάβει το σημαντικό φορτίο του κύματος προσφύγων και μεταναστών που ακολούθησε έπειτα από τον πόλεμο στη Συρία. Η αρχαιολογική αφήγηση ότι τα ευρήματα σε Λισβόρι-Ροδαφνίδια αποτελούν μαρτυρία της προέλευσης και των ριζών της μετανάστευσης ανθρώπων σε αυτό το σημείο του κόσμου βοηθά να βάλουμε το πρόσφατο κύμα σε πιο σωστές, ιστορικές διαστάσεις.

Το αποτέλεσμα αυτού του δημόσιου προγράμματος ήταν να δημιουργηθεί αμοιβαία εμπιστοσύνη. Η τοπική κοινότητα δεν καλοδέχεται απλώς την αρχαιολογική ομάδα, παρέχοντάς

---

² Εικόνα 7.2: Λισβόρι-Ροδαφνίδια: Μέλος της αρχαιολογικής ομάδας ενθαρρύνει τους επισκέπτες να έχουν μια πρακτική εμπειρία των παλαιολιθικών μεγάλων εργαλείων κοπής στο εργαστήριο. Το εργαστήριο στεγάζεται στο δημοτικό σχολείο Λισβορίου, που είναι τότε κλειστό. Οι αρχαιολόγοι μένουν και εργάζονται σε αυτό κατά τη διάρκεια των αποστολών πεδίου κάθε άνοιξη και καλοκαίρι (φωτογραφία: Νένα Γαλανίδου/Πανεπιστήμιο Κρήτης).

τους διαμονή στα σπίτια τους, αλλά υπάρχουν και άνθρωποι που ρωτούν γιατί δεν έχουν γίνει ακόμα ανασκαφές στη δική τους ιδιοκτησία. Η κοινότητα έχει αποκτήσει σεβασμό για την ίδια της την κληρονομιά μέσω της φυσικής αλληλεπίδρασης με τον αρχαιολογικό χώρο, τα ευρήματα και την ομάδα εργασίας. Αρχαιολόγοι και ντόπιοι μοιράζονται το όνειρο να γίνει το Λισβόρι-Ροδαφνίδια αναγνωρίσιμο όνομα και να μετατραπεί σε ένα μέρος που θα κρατάει τους νέους, επιτρέποντάς τους να έχουν μια αξιοπρεπή ζωή μέσω της βιώσιμης οικονομίας. Μοιράζονται το όραμα να μετατρέψουν το παλιό ελαιοτριβείο του χωριού σε κέντρο πληροφοριών για την παλαιολιθική κληρονομιά που να συμπληρώνει την επίσκεψη στον εξωτερικό αρχαιολογικό χώρο. Αυτό το σχήμα διπλού προορισμού αναμένεται να προσελκύσει επισκέπτες και να λειτουργήσει ως πυρήνας της ντόπιας οικονομικής και πολιτιστικής ταυτότητας. Θα δώσει επίσης ώθηση και στον πρωτογενή τομέα, που συμπεριλαμβάνει μικρή παραγωγή υψηλής ποιότητας σε ρεβίθια, κρεμμύδια, σιτάρι, γλυκάνισο, κύμινο, σαρδέλες και αλάτι. Αυτή η αλληλεπίδραση έχει βοηθήσει την ακαδημαϊκή ομάδα, τόσο τους καθηγητές όσο και τους σπουδαστές, να συνειδητοποιήσουν την επιτακτική ανάγκη να εκτίθενται οι αρχαιολόγοι ως κοινότητα μέσω της πολύπλευρης συνάντησής τους με την κοινωνία και να μετατρέψουν τη χαρακτηριστική εσωστρέφειά τους σε κοινωνικό και δημόσιο αγαθό· να βιώσουν την απελευθερωτική όσμωση της συναρπαστικής αρχαιολογικής περιπέτειας μαζί με την κοινωνία. Η ενασχόληση με το κοινό, δηλ. με την τοπική κοινότητα της Λέσβου, δεν είναι προτεραιότητα στην έρευνα αλλά γενικό γνώρισμα του έργου του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Η δεύτερη πρωτοβουλία είναι το Διάζωμα, μια μη κερδοσκοπική ΜΚΟ που εργάζεται υπέρ της διατήρησης και της αποκατάστασης των αρχαίων θεάτρων της Ελλάδας. Προϊόν έμπνευσης του τέως Υπουργού Πολιτισμού Σταύρου Μπένο, ο οποίος και το διαχειρίζεται, ιδρύθηκε από μια ομάδα διανοούμενων, λόγιων, καλλιτεχνών και ακαδημαϊκών το 2008 (Εικ. 7.3)³. Μεταξύ των ιδρυτικών μελών βρίσκονται οι Βασίλης Λαμπρινουδάκης και Πέτρος Θέμελης, ομότιμοι καθηγητές Κλασικής Αρχαιολογίας, οι οποίοι, όπως είδαμε νωρίτερα, είχαν εκφράσει ανοιχτά το όραμά τους για σύναψη ισχυρότερου δεσμού μεταξύ της αρχαιολογικής κληρονομιάς και του κοινού στην Ελλάδα (Λαμπρινουδάκης 2008· Θέμελης 2015) (Εικ. 7.4)⁴. Σήμερα, άτομα από την τοπική αυτοδιοίκηση, ενεργοί πολίτες και στελέχη της ελληνικής επιχειρηματικής κοινότητας εγκολπώνονται επίσης το Διάζωμα. Στα 12 χρόνια ζωής του έχει καταφέρει με επιτυχία να συγκεντρώνει πόρους για έρευνα, μελέτη, προστασία, ενίσχυση και, όπου αυτό είναι εφικτό, επαναλειτουργία των αρχαίων θεάτρων και άλλων χώρων θέασης, όπως αρχαία ωδεία και στάδια, για παραστάσεις και συναυλίες, εκθέσεις τέχνης και εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Όσοι ασχολούνται με το Διάζωμα συνεργάζονται ως βοηθοί και υποστηρικτές του κράτους και των αρμόδιων υπηρεσιών στην τεράστια αποστολή της συμπερίληψης των αρχαίων μνημείων στη σύγχρονη κοινωνική, πνευματική και οικονομική ζωή (<https://www.diazoma.gr/η-αποστολή->

³ Εικόνα 7.3: Ο πρόεδρος του Διαζώματος, Σταύρος Μπένος (εμπρός) με μέλη και φίλους του Διαζώματος στο αρχαίο θέατρο Φθιωτίδων Θηβών, στις Μικροθήβες Θεσσαλίας (φωτογραφία: Νένα Γαλανίδου).

⁴ Εικόνα 7.4: Η πρώτη γενική συνέλευση του Διαζώματος στις Μυκήνες, στην Πελοπόννησο, τον Οκτώβριο του 2008. Οι ανασκαφείς του αρχαιολογικού χώρου, Πέτρος Θέμελης και Σταύρος Μπένος, μιλούν στους συμμετέχοντες (φωτογραφία: Νένα Γαλανίδου).

[μας/](#)). Σύμφωνα με τον ιδρυτή του, «το Διάζωμα φιλοδοξεί να είναι σωματείο πρότυπο ως προς τη λειτουργία του, τη διαφάνεια της οικονομικής του διαχείρισης, την αποτελεσματικότητα των ενεργειών του, την επίτευξη των στόχων του. Επίδιωξή μας είναι όχι να βρούμε, ούτε απλώς να πείσουμε, αλλά να εμπνεύσουμε τους μεγάλους χορηγούς, να βοηθήσουμε τις αρμόδιες υπηρεσίες, να κινητοποιήσουμε το Υπουργείο Πολιτισμού, να συμπαρασύρουμε στο έργο μας όλο και περισσότερους συμπολίτες μας» (<https://www.diazoma.gr/η-αποστολή-μας/>).

Οι ιδεολογικές αρχές και τα οργανωτικά εργαλεία για την επίτευξη της συνάντησης των μνημείων, της φύσης και του πολιτισμού με την πραγματική ζωή και τους ανθρώπους σε όλο το φάσμα των δραστηριοτήτων τους είναι η *καθολική προστασία* ως ιδεολογικό οπλοστάσιο και η *συνέργεια* ως προγραμματική φιλοσοφία και διαδικασία. Η καθολική προστασία συνοψίζεται στο σύνθημα «τα μνημεία δεν ζουν, δεν αναπνέουν, δεν υπάρχουν χωρίς την ανθρώπινη παρουσία και συμμετοχή». Αξιοποιώντας τα αποτελέσματα της απόλυτης συνέργειας μεταξύ πολιτών, θεσμών, τοπικών και περιφερειακών αρχών, χορηγών και ευρωπαϊκών χρηματοδοτικών προγραμμάτων, το Διάζωμα σχεδιάζει και προτείνει την υλοποίηση νέων προγραμμάτων, στόχος των οποίων είναι η συντήρηση και αποκατάσταση των μνημείων από τη μία, η σύνδεσή τους με την αειφορία και τη βιώσιμη ανάπτυξη από την άλλη. Αυτά τα προγράμματα, γνωστά ως *Πολιτιστικές Διαδρομές και Αρχαιολογικά Πάρκα*, επεκτείνονται σταδιακά σε όλες τις περιοχές της Ελλάδας.

Αυτό που κάνει το Διάζωμα να ξεχωρίζει είναι ότι όχι μόνο παρέχει νέους τρόπους συνάντησης των απλών ανθρώπων και της αρχαιολογικής κληρονομιάς, αλλά κι ότι το κατορθώνει με έναν καινοτόμο και ολιστικό τρόπο, πέρα από τα όρια των κρατικών παροχών. Η δεύτερη σημαντική συμβολή του Διαζώματος είναι ότι έχει αμφισβητήσει την αντίληψη ότι τα μνημεία είναι ιεροί χώροι, αποκομμένοι από τη σύγχρονη κοινωνία κι ότι έχει βοηθήσει να επανέλθουν στην καθημερινή χρήση από ανθρώπους σε διάφορες πολιτιστικές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Μέσω αυτής της πορείας έχει ενισχύσει την ευαισθητοποίηση για την πολιτιστική κληρονομιά, ενώ παράλληλα στηρίζει τη σύγχρονη καλλιτεχνική δημιουργία (βλέπε για παράδειγμα Tuned City at Ancient Messene, 1-3 2018 <https://www.youtube.com/watch?v=R9WIJEffMHQ>).

Η τρίτη σημαντική συμβολή του Διαζώματος είναι ότι, στην προσπάθειά του να κινητοποιήσει τόσο πολίτες όσο και κράτος, έχει διασαφηνίσει τις έννοιες του *κράτους* σε συνδυασμό και σύνδεση με το *κοινό καλό*.

Μπορεί το συνταγματικό καθήκον του κράτους να είναι να υπερασπίζεται τα μνημεία, παράλληλα, όμως, η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος είναι «δικαίωμα» του καθενός (Άρθρο 24 του Ελληνικού Συντάγματος). Οπότε, κάθε πολίτης φέρει το κράτος μέσα του, αποτελεί μέρος του τόσο ως ενεργός πολίτης όσο και ως παραγωγός. Ο Νόμος για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (Νόμος 3028/2002, Άρθρο 3) ορίζει ότι η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας συνίσταται – μεταξύ άλλων – στην ευαισθητοποίηση των πολιτών. Συνεχίζει δηλώνοντας ότι τα δημόσια, και ως εκ τούτου, τα πολιτιστικά αγαθά δεν είναι μόνο κρατικά αγαθά, όπως θα μπορούσε να υποθέσει

λανθασμένα κάποιος, βασιζόμενος σε κοινή ταύτιση του δημόσιου τομέα και του κράτους· είναι εξ ορισμού δημόσια, με την έννοια που πάντα διαπότιζε τη δημοκρατική σκέψη και πράξη, θεσμοθετημένη ή μη: είναι το προσωπικό δικαίωμα του πολίτη για το κοινό καλό και το καθήκον του απέναντι σε αυτό. Όσοι θεωρούν ότι είναι καθήκον τους όχι μόνο να χρησιμοποιούν και να βιώνουν το κοινό καλό αλλά και να συμβάλλουν, αναλόγως των δυνατοτήτων τους, ατομικά ή συλλογικά, στην προστασία και την προώθηση αυτού του καλού, θα είναι πάντα ιδανικοί πολίτες (Μπένος pers. comm. 13.11.2008).

Διάλογος

Αναγνωρίζοντας ότι η προστασία των μνημείων διασφαλίζεται μέσω της νομοθεσίας και της παρακολούθησης, αλλά επίσης και μέσω της ευαισθητοποίησης του κοινού σχετικά με τη σπουδαιότητά τους, οι πρωτοβουλίες που περιγράφηκαν πιο πάνω ενισχύουν τη διασφάλιση της προστασίας της αρχαιολογικής κληρονομιάς πρώτα και κύρια, ενεργοποιώντας δυνάμεις από τον πολιτικό τομέα. Έχουν διαφορετικούς γενοτύπους, ο φαινότυπός τους όμως έχει την κοινή άποψη ότι η προστασία της δύναμης της αρχαιολογικής κληρονομιάς δεν μπορεί να αγνοήσει την κοινωνία των πολιτών. Εμπίπτουν στο *δημοκρατικό μοντέλο* του Holtorf για τη Δημόσια Αρχαιολογία και σηματοδοτούν αλλαγές που επηρεάζουν βαθύτατα τη σχέση ανάμεσα στην επίσημη αρχαιολογία και το κοινό στην Ελλάδα. Πρώτα και κύρια, επαναπροσδιορίζουν τη Δημόσια Αρχαιολογία ως μια εφ' όλης της ύλης δυναμική διαδικασία αλληλεπίδρασης μεταξύ ειδικών και μη, η οποία αναπτύσσεται με τον καιρό. Δεύτερον, εμφυσούν νέα ζωή στη θεμελιώδη αποστολή και στις συμμαχίες της επίσημης αρχαιολογίας. Ουσιαστικά, εργάζονται για την αλλαγή των κοινωνικοπολιτικών σχέσεων εξουσίας στη διαπραγμάτευση και την υλοποίηση των εφαρμογών και της ερμηνείας της αρχαιολογίας.

Έχουμε υποστηρίξει κι αλλού ότι η αρχαιολογία δεν υπήρξε ποτέ γυάλινος πύργος, αποκομμένος από τον κόσμο, αλλά παράθυρο στα μεγάλα προβλήματα και τα ερωτήματα που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα (Dommasnes & Γαλανίδου 2007). Έχοντας αναδυθεί προσφάτως από μια οικονομική ύφεση, κατά την οποία η ανεργία των αρχαιολόγων έφτασε στα ανώτατα επίπεδα εκατονταετίας, κι ενώ προετοιμαζόμαστε για την επόμενη παγκόσμια κρίση, οφειλόμενη στην πανδημία του κορονοϊού, η ζωή μεταβάλλεται ταχύτατα. Πολλές παραδοσιακές δουλειές χάνονται και δεν ανακτώνται· προωθείται η ευρύτερη πολιτική συναίνεση για να σωθεί η οικονομία και η κοινωνική πρόνοια, οι πλατφόρμες τηλεκπαίδευσης χρησιμοποιούνται ευρέως για τη συντήρηση της εκπαίδευσης, ενώ η Τεχνολογία Πληροφοριών θα επιταχύνει την τέταρτη βιομηχανική επανάσταση. Ποιο μπορεί να είναι το μέλλον της επίσημης αρχαιολογίας στην Ελλάδα όσον αφορά τα υποκείμενα, τους ανθρώπους που την υπηρετούν, και τα αντικείμενα, τον ρόλο των αρχαιοτήτων στην κοινωνία και την οικονομία; Ως καθηγήτρια πανεπιστημίου δεν μπορώ να μην αναρωτιέμαι ποιος ο σκοπός να εκπαιδεύω πτυχιούχους και μεταπτυχιακούς σπουδαστές Αρχαιολογίας τη στιγμή που δεν υπάρχει σταθερή προσφορά θέσεων αρχαιολόγων και με διαφανή διαδικασία επιλογής. Ποιο μπορεί να είναι το μέλλον των αρχαιοτήτων και των

μουσείων που τα στεγάζουν αν παραμένουν αντικείμενα για να τα θαυμάζουμε αλλά να «μην τα αγγίζουμε»; Ο Okamura (2011), σε συμφωνία με τους θεωρητικούς της διαχείρισης πολιτιστικής κληρονομιάς, οι οποίοι ισχυρίζονται ότι η αξία των πολιτιστικών αγαθών είναι τυχαία, αμφισβητεί την εγγενή αξία των αρχαιολογικών αντικειμένων και υποστηρίζει σθεναρά την επικοινωνία και τη διαπραγμάτευση. Θεωρεί ότι η (ιαπωνική) κοινωνία θα μπορούσε να βρει περισσότερο νόημα στην αρχαιολογία αν η Δημόσια Αρχαιολογία μετατόπιζε την έμφασή της από τα πολιτιστικά αγαθά, δηλ. τα αντικείμενα, στο κοινό, δηλ. τους ανθρώπους (2011, 85).

Δομημένα πάνω στις αρχές της εξουσιοδότησης των πολιτών, το Διάζωμα και το Παλαιοιθικό Πρόγραμμα στη Λέσβο του Πανεπιστημίου Κρήτης έχουν χαράξει ένα νέο μονοπάτι προς την προώθηση ολιστικής θεώρησης της αρχαιολογικής κληρονομιάς στο κοινωνικό και οικονομικό σκηνικό του 21ου αιώνα. Και τα δύο έχουν εργαστεί υπέρ της επίτευξης προηγμένου επιπέδου συνεργασίας μεταξύ της επίσημης αρχαιολογίας και του κοινού, με βάση τη μόρφωση, την εμπιστοσύνη και ένα όραμα αειφορίας. Τα μέλη και οι φίλοι του Διαζώματος και ο λαός της Λέσβου έχουν δοκιμάσει τις δύο πρωτοβουλίες κι έχουν επιλέξει να συνεργαστούν για να εκπληρώσουν τους στόχους και τις μεθόδους τους. Μέσω αυτών των δύο πρωτοβουλιών, συνεπώς, έχουν απομυθοποιήσει την αρχαιολογία και μοιράζονται ένα νέο όραμα που επικεντρώνεται γύρω από αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία, το οποίο θα μπορούσε ίσως να βοηθήσει την Ελλάδα να προστατεύσει τις αρχαιότητές της και να καταπολεμήσει τη φτώχεια, ειδικά εν όψει της επικείμενης ύφεσης. Αρχαιολογική κληρονομιά, φυσικό περιβάλλον και τοπική οικονομία, τα τρία αυτά μαζί σχηματίζουν μια μοναδική πηγή, γύρω από την οποία μπορούν να δημιουργηθούν νέες ευκαιρίες απασχόλησης και να προσφερθεί ένα εναλλακτικό είδος ανάπτυξης, πέρα από την οικοδόμηση νέων ξενοδοχείων και το τσιμέντωμα της υπαίθρου. Αυτές οι πρωτοβουλίες συμβάλλουν στην υγιή και δυναμική ανάπτυξη μιας επαναπροσδιορισμένης Δημόσιας Αρχαιολογίας. Δεν προσεγγίζεται πλέον ως συνώνυμη της απλής «διάδοσης» αλλά ως «συμμετοχή», ως συμπεριληπτική παρά ως αποκλειστική. Το μεγάλο χάσμα στο σημείο όπου οι αρχαιότητες συναντούν το κοινό γεμίζει σταδιακά και μια υγιής αλληλεπίδραση και ενασχόληση με τους μη ειδικούς υπηρετεί την κληρονομιά και την κοινωνία καλύτερα από την αναπαραγωγή της ίδιας της αρχαιολογίας. Η αρχαιολογία προσεγγίζεται ως πηγή γνώσης για την ανθρώπινη κατάσταση και τον πολιτισμό των ανθρώπων, την αισθητική απόλαυση και την ευημερία.

ⁱ Η ιστορία της αλληλεπίδρασης της ΑΥ με το κοινό στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα στην Ελλάδα είναι το αντικείμενο συστηματικής έρευνας που διεξήχθη στα μεταδιδακτορικά και διδακτορικά προγράμματα του Πανεπιστημίου Κρήτης. Η Δέσποινα Νάζου εργάζεται πάνω στο θέμα «Αρχαιολογία, Τουρισμός και Τοπικές Κοινωνίες: υποδοχή, πρόσληψη και οικειοποίηση του αρχαιολογικού αποθέματος στη νησιωτική Ελλάδα», η Αριάδνη Γκαζή σχετικά με την «Η Αρχαιολογία στην Ελλάδα από την περίοδο του Εμφυλίου έως τη Μεταπολίτευση μέσα από το αρχείο του Στυλιανού Αλεξίου» και η Γεωργία Μπέκα εξετάζει την «Παλαιοιθική κληρονομιά: Υποδοχή, πρόσληψη, και οικειοποίησή της από τις τοπικές κοινότητες στη νησιωτική Ελλάδα».

ⁱⁱ Η κτητική νοοτροπία είναι αναμφίβολα όχι μόνο ελληνικό αλλά και παγκόσμιο φαινόμενο. Αναφορικά με την κινεζική εμπειρία, ο Ling σημειώνει ότι ενώ η αρχαιολογία είναι ακαδημαϊκός κλάδος, «δεν είναι αποκλειστική ιδιοκτησία των αρχαιολόγων αλλά ένα αναπόσπαστο μέρος της μελέτης του ανθρώπινου πολιτισμού» (2010, 51).

ⁱⁱⁱ Το πρώτο βιβλίο, "Μιλώντας στα Παιδιά για το Παρελθόν: Μια Διεπιστημονική Προσέγγιση" (Γαλανίδου & Dommasnes) είναι μετάφραση του πρωτοτύπου που κυκλοφόρησε στο Ανν Άρμπορ (διαθέσιμο από τον οίκο Berghahn Books). Με διεπιστημονικό χαρακτήρα, συνδέει γνώσεις και ιδέες που παράχθηκαν σε ακαδημαϊκά οικοσυστήματα σε ΗΠΑ, Γαλλία, Ελλάδα, ΗΒ, Νορβηγία, Βραζιλία και Ρουμανία. Ακολούθησε μια περίοδος κυοφορίας, που συνέπεσε με την οικονομική κρίση στην Ελλάδα, και το δεύτερο βιβλίο, με τίτλο "Μουσειακοί Χώροι στον Εικοστό Πρώτο Αιώνα: Πρακτικές Διάδρασης", κυκλοφόρησε το 2018 (Σουέρεφ 2018). Εναρμονισμένος με το δημοκρατικό μοντέλο του Holtorf (2007), ο συλλογικός τόμος συγκεντρώνει αρχαιολόγους που εργάζονται στην ΑΥ για να εξερευνήσουν το γόνιμο έδαφος αλληλεπίδρασης μεταξύ των ειδικών με μη ειδικούς, αντί για τη διάδοση σε ένα αυστηρό ιεραρχικό σχήμα ειδικού-κοινού.